

БЕЛАРУСКАЯ І ЗАМЕЖНАЯ ПРАКТЫКІ ПРЫЦЯГНЕННЯ ДА КРЫМІНАЛЬНАЙ АДКАЗНАСЦІ ЗА ЎЧЫНЕННЕ МАХЛЯРСТВАЎ І КАРУПЦЫЙНЫХ ЗЛАЧЫНСТВАЎ У СФЕРЫ РАСПРАЦОЎКІ І ЎДАСКАНАЛЬВАННЯ ПРАГРАМНАГА ЗАБЕСПЯЧЭННЯ

П.А. Капіца

*начальнік вучэбнага аддзела, Інстытут павышэння кваліфікацыі і перападрыхтоўкі
Следчага камітэта Рэспублікі Беларусь*

Анацыя. У публікацыі прааналізаваны беларускі і замежны досвед прыцягнення да крымінальнай адказнасці за ўчыненне махлярстваў і карупцыйных злачынстваў у сферы распрацоўкі і ўдасканальвання праграмнага забеспячэння. Прыведзены шэраг прыкладаў з правапрымяняльнай практыкі Беларусі, Расіі, краін Еўрапейскага саюза і ЗША. Вызначаны агульныя трэндны ва ўчыненні злачынстваў, падабенства ў лініі паводзін абвінавачваных незалежна ад месца ўчынення злачынства.

Ключавыя словы: махлярства, карупцыя, праграмае забеспячэнне, следчая практыка.

Abstract. The publication analyzes the Belarusian and foreign experience of criminal prosecution for fraud and corruption crimes in the field of software development and improvement. A number of examples from the law enforcement practice of Belarus, Russia, the European Union and the USA are given. The general trends in the commission of crimes, similarities in the line of behavior of the accused, regardless of the place of the crime, are identified.

Keywords: fraud, corruption, software, investigative practice.

Сфера распрацоўкі і ўдасканальвання праграмнага забеспячэння (далей – РПЗ) высока запатрабаваная. На лічбавізацыю суб’ектамі гаспадарання, у тым ліку дзяржаўнымі, выдаткуюцца значныя аб’ёмы грашовых сродкаў. Імі могуць завалодаць нядобрасумленныя распрацоўшчыкі праграмнага забеспячэння і асобы, якія ім садзейнічаюць.

Пра ўчыненне махлярства магчыма сцвярджаць, калі нядобрасумленны распрацоўшчык праграмнага забеспячэння загадзя не збіраўся ясна выконваць свае абавязкі або выконваць іх увогуле, уступіў у грамадзянска-прававыя адносіны з заказчыкам і завалодаў яго грашовымі сродкамі. У адрозненне ад махлярстваў у сферы РПЗ, пры ўчыненні раскраданняў шляхам злоўжывання службовымі паўнамоцтвамі ў злачынную дзейнасць уцягнуты службовыя асобы арганізацыі-заказчыка, а таксама іншыя службовыя асобы, упаўнаважаныя ўплываць на прыняцце рашэнняў аб фінансаванні РПЗ.

Грамадская небяспека гэтых злачынстваў заключаецца не толькі ў прычыненні матэрыяльнай шкоды, але і ў тым, што іх учыненне цягне за сабой тэхналагічнае адставанне нашай краіны ад іншых. Гэтымі акалічнасцямі вызначаецца актуальнасць процідзеяння махлярствам і карупцыйным злачынствам у сферы РПЗ.

У крыміналістычнай літаратуры магчыма сустрэць шэраг прац і публікацый, прысвечаных процідзеянню раскраданням і карупцыі. Сярод іх, на наш погляд, цікавасць уяўляюць працы такіх навукоўцаў, як А.У. Башан [1], Р.А. Васілевіч [2], С.Л. Гамко [3], Ю.Ф. Камянецкі [4], С.В. Шпак [5]. Прац, якія змяшчаюць навукова абгрунтаваныя парады па процідзеянні махлярствам і карупцыі менавіта ў сферы РПЗ, не выяўлена. Гэта вызначае навуковую навізну стварэння рэкамендацый па процідзеянні злачынствам тыпу, які разглядаецца.

З мэтай распрацоўкі аптымальных рэкамендацый па процідзеянні злачыннасці ў сферы РПЗ неабходна перш за ўсё звярнуцца да айчынай правапрымяняльнай практыкі.

Падчас даследавання выяўлены і прааналізаваны наступныя крымінальныя справы, звязаныя з наўмысным невыкананнем абавязкаў па РПЗ:

– крымінальная справа № 2-15/6, разгледжаная Мінскім гарадскім судом у 2016 г. Згодна з матэрыяламі справы, 4 службовыя асобы ўстановы адукацыі Б. у перыяд з красавіка 2008 г. па снежань 2010 г., дзейнічаючы ў складзе злачыннай групы, насуперак інтарэсам службы, стварылі шэраг часовых навуковых калектываў і пад выглядам выканання заданняў ДПНД «Металургія» выдалі раней распрацаванае для іншага заказчыка праграмае забеспячэнне за новы праграмны прадукт, зарэгістравалі правы інтэлектуальнай уласнасці на гэты прадукт не на ўстанову адукацыі Б., а на фізічных асоб з ліку злачыннай групы, што пацягнула за сабой цяжкія наступствы ў выглядзе няметавага выкарыстання выдаткаваных дзяржавай грашовых сродкаў у асабліва буйным памеры на агульную суму 4973,6 базавых велічынь [6];

– крымінальная справа № 1-593/20, разгледжаная судом Фрунзенскага раёна г. Мінска ў 2020 г. Паводле матэрыялаў справы, П. – дырэктар УП «М.» – атрымаў грошы з інавацыйнага фонду Мінскага гарадскога выканаўчага камітэта для стварэння гіпабаракамеры і праграмнага забеспячэння блока кіравання да яе. Па ўмовах выдаткавання грашовых сродкаў, вынікі работ павінны былі захоўвацца і выкарыстоўвацца непасрэдна ва УП «М.». Ні гіпабаракамера, ні праграмае забеспячэнне фактычна не ствараліся. Аднак паводле дакументаў, якія складаў і ўласнаручна падпісваў П.,

да стварэння праграмага забеспячэння прыцягваўся праграміст – «падстаўная» асоба, не апавешчаная аб злачынным характары дзейнасці П., ад імя якой апошні атрымліваў грошы [7].

Акрамя згаданых крымінальных спраў даследаваны прыгавор суда Маскоўскага раёна г. Мінска па справе № 102У23279, вынесены ў 2024 г. у адносінах да С. і Б. Шэраг эпізодаў махлярстваў, учыненых абвінавачванымі, не быў звязаны з завалоданнем маёмасцю шляхам падману пад выглядам РПЗ. С. і Б. падманвалі контрагентаў паводле прынцыпу «фінансвай піраміды» пры выпуску каштоўных папер. Для гэтага даследавання цікавасць уяўляе пэўная акалічнасць спосабу ўчынення злачынства. Так, з мэтай завышэння памеру актываў створанага С. і Б. для злачыннай дзейнасці ЗАТ Н. абвінавачваныя накіравалі ў Дэпартамент па каштоўных паперах Міністэрства фінансаў Рэспублікі Беларусь несапраўдныя звесткі. Паводле звестак, ЗАТ Н. валодала нематэрыяльным актывам – мабільным дадаткам N., які каштаваў 176 265 долараў ЗША. У сапраўднасці праграмага забеспячэння не існавала. Для абгрунтавання наяўнасці «актыву» махляры заключылі фіктыўны дагавор са знаёмым распрацоўшчыкам праграмага забеспячэння, а таксама атрымалі ў спецыяліста па ацэнцы кошту аб'ектаў інтэлектуальнай уласнасці заключэнне ацэнкі кошту мабільнага дадатку N. на згаданую суму. Падача непраўдзівых звестак дазволіла С. і Б. атрымаць права на выпуск аблігацый на суму 320 000 долараў ЗША. Аблігацыі махляры рэалізоўвалі падманутым інвестарам [8].

Падчас расследавання ўсіх узгаданых крымінальных спраў і судовага разгляду абвінавачваныя адмаўляліся прызнаваць віну ва ўчыненні злачынства. Яны настойвалі на правамернасці сваіх дзеянняў.

Відавочна, што ў Беларусі практыка расследавання махлярстваў і карупцыйных злачынстваў у сферы РПЗ толькі складваецца. Таму магчыма звярнуцца да замежнага досведу прыцягнення асоб да крымінальнай адказнасці за ўчыненне гэтых злачынстваў.

Магчымасць даследаваць непасрэдна матэрыялы дасудовага крымінальнага спарваводства і прыгаворы судаў замежных краін па аб'ектыўных прычынах адсутнічае. Адпаведных навуковых публікацый і аглядаў практыкі не выяўлена. Аднак звесткі аб досведзе прыцягнення да адказнасці за ўчыненне махлярстваў і карупцыйных злачынстваў за мяжой можна знайсці на разнастайных інтэрнэт-рэсурсах. Перш за ўсё, на парталах навін.

Спачатку варта апісаць шэраг прыкладаў з Расійскай Федэрацыі, прававая сістэма якой вельмі падобная да беларускай. Перадавы досвед расійскіх калег пры неабходнасці магчыма аператыўна інтэграваць у айчынную следча-судовую практыку.

У красавіку 2023 г. былы начальнік упраўлення інфармацыйных тэхналогій Федэральнай мытнай службы Ш. быў асуджаны ў Маскве за злоўжыванне службовымі паўнамоцтвамі. Ш. з карыслівых пабуджэнняў арганізаваў прыёмку фактычна нераспрацаванай аўтаматычнай інфармацыйнай сістэмы і зацвердзіў адпаведны акт. Нядобрасумленны распрацоўшчык праграмага забеспячэння завалодаў бюджэтнымі грашовымі сродкамі на суму 440 млн расійскіх рублёў. Ш. сваю віну адмаўляў, тлумачычы, што ні да прыёмкі, ні да эксплуатацыі праграмага забеспячэння дачынення не меў [9].

Былы міністр інфарматызацыі Тульскай вобласці К. і прадпрымальнік Ч. у маі 2023 г. былі асуджаныя па справе аб растраце ў асабліва буйным памеры (каля 70 млн расійскіх рублёў). К. паўплываў на спрыяльнае вырашэнне пытання аб прызнанні арганізацыі-распрацоўшчыка пад кіраўніцтвам Ч. пераможцам канкурэнтнай працэдуры. У выніку распрацоўшчык перадаў заказчыку стары праграмы прадукт, які ствараўся раней для іншага контрагента. Бок абароны настойваў на нявінаватасці К. і Ч., паколькі фактычна камп'ютарная праграма функцыянавала [10].

У Санкт-Пецярбургу у кастрычніку 2023 г. асуджаны за махлярства дырэктар ІТ-арганізацыі Б., які разам з саўдзельнікамі з 2003 па 2018 гг. раскрададалі сродкі, якія накіроўваліся з бюджэту Санкт-Пецярбурга на фінансаванне дзяржаўнай палітыкі ў сферы інфарматызацыі. Б. складаў фінансава-гаспадарчыя дакументы, арганізаваў заключэнне дагавораў і падпісанне фіктыўных актаў здачы-прыёмкі работ. Абвінавачваны віну прызнаў і пайшоў на дасудовае пагадненне са следствам. Іншыя фігуранты справы віну не прызналі. У адносінных да іх матэрыялы вылучаны ў асобнае справаводства [11].

У сакавіку 2025 г. у Маскве суд вынес прыгавор па крымінальнай справе у адносінных да былога кіраўніка ўпраўлення Расрэстру Б. і кіраўнікоў юрыдычных асоб – распрацоўшчыкаў праграмага забеспячэння. Паводле звестак следства Б. забяспечыў перамогу адпаведных юрыдычных асоб у канкурэнтнай працэдуры. Абавязацельствы па распрацоўцы праграмага забеспячэння належным чынам выкананы не былі. Бюджэту прычыненна шкода на суму 410 млн расійскіх рублёў. Абвінавачваныя прызнаць віну адмовіліся. Тлумачылі, што праграмае забеспячэнне працуе [12].

Раскраданні, учыненыя пад выглядам стварэння праграменных прадуктаў, мелі месца і на тэрыторыі іншых краін.

Шырокую вядомасць з-за маштабаў прычыненай шкоды (не меней за 4 млрд еўра) у інтэрнэт-крыніцах набыло махлярства, якое ўчынялася на тэрыторыі Еўрапейскага саюза, Вялікабрытаніі, ЗША і іншых краін у 2014 – 2017 гг. ураджэнкай Балгарыі І. і яе саўдзельнікамі. Махляры разгарнулі

шырокую кампанію па рэкламаванні нібыта створанай новай крыптавалюты OneCoin. У сапраўднасці ніякай крыптавалюты не распрацоўвалася. Злачынная арганізацыя прыцягвала сродкі пацярпелых і працавала паводле прынцыпу «фінансавай піраміды», калі грошы старым інвестарам часткова вярталіся за кошт унёскаў новых. Балгарка І. да цяперашняга часу знаходзіцца ў міжнародным вышуку. Яе затрыманыя саўдзельнікі спачатку адмаўлялі факт учынення злачынства, аднак затым прызналі віну [13].

У 2023 г. органы фінансавай паліцыі Нідэрландаў пачалі дасудовае крымінальнае справаводства ў адносінах да С. Паводле звестак праваахоўных органаў С. завалодаў грашыма інвестараў пад выглядам распрацоўкі «рэвалюцыйнага» медыцынскага праграмнага забеспячэння, якое нібыта змагло б аналізаваць вынікі рэнтгенаўскіх даследаванняў пры дапамозе штучнага інтэлекту. Пасля затрымання ў верасні 2024 г. у Рыме, дзе падазраваны вёў «шыкоўнае жыццё», С. адмаўляў факт махлярства.

Ён паведаміў, што праграмнае забеспячэнне пэўным чынам працуе, а грошы інвестараў ён не патраціў на асабістыя патрэбы, а ўклаў іх у крыптавалюту [14].

Падводзячы вынікі, неабходна адзначыць наступнае:

– праблема процідзеяння махлярствам і карупцыйным злачынствам у сферы РПЗ актуальная не толькі для Рэспублікі Беларусь. Яна мае міжнароднае значэнне. Нядобрасумленныя распрацоўшчыкі праграмнага забеспячэння і карумпіраваныя службовыя асобы рэалізавалі свае злачынныя схемы ў розных дзяржавах;

– у беларускай правапрымяняльнай практыцы мелі месца і махлярствы, і карупцыйныя злачынствы ў сферы РПЗ. Гэта адпавядае выяўленым міжнародным трэндам;

– адметнай рысай паводзін раскрадальнікаў падчас расследавання і судовага разгляду крымінальных спраў, незалежна ад краіны прыцягнення да адказнасці, выступала тое, што абвінавачваныя, як правіла, адмаўлялі факт учынення злачынства. Яны імкнуліся пераканаць следства і суд, што дагаворныя абавязацельствы па стварэнні праграмных прадуктаў выконваліся належным чынам. На нашу думку, гэта абумоўлена спецыфікай сферы РПЗ, складанасцю даказвання някаснасці камп’ютарных праграм і намеру абвінавачваных на ўчыненне злачынства.

Спіс выкарыстаных крыніц

1. Противодействие коррупции : учеб. пособие / А.В. Башан [и др.] ; под общ. ред. А.В. Башана ; учреждение образования «Акад. М-ва внутр. дел Респ. Беларусь». – Минск : Академия МВД, 2022. – 164 с.

2. Василевич, Г. А. Противодействие коррупции : учеб. пособие / Г. А. Василевич, Д. Г. Мороз. – Минск : Издательский центр БГУ, 2020. – 202 с.
3. Гамко, С. Л. Положительный опыт расследования получения взяток в криптовалюте / С. Л. Гамко, А. М. Макович // Предварительное расследование. – 2024. – № 2. – С. 62–66.
4. Каменецкий, Ю. Ф. Расследование хищений путем злоупотребления служебными полномочиями в бюджетной сфере : монография : в 2 ч. / Ю. Ф. Каменецкий, В. П. Шие-нок. – Минск : СтройМедиаПроект, 2019. – Ч. 2: Следственная деятельность. – 281 с.
5. Шпак, С. В. Опровержение защитной версии обвиняемого по уголовному делу о хищении путем злоупотребления служебными полномочиями в форме незаконного премирования / С. В. Шпак // Предварительное расследование. – 2022. – № 1. – С. 77–81.
6. Архив Минского городского суда за 2016 г. – Уголовное дело № 2-15/6.
7. Архив суда Фрунзенского района г. Минска за 2020 г. – Уголовное дело № 1-593/20.
8. Приговор суда Московского района г. Минска от 28 мая 2014 г. № 102У23279 // ЭТАЛОН : информ.-поисковая система (дата обращения: 27.03.2025).
9. Бывший генерал ФТС Шашаев осужден на пять лет за злоупотребление полномочиями // Коммерсантъ : [сайт]. – URL: <https://www.kommersant.ru/doc/5913557> (дата обращения: 01.04.2025).
10. Приговор оформили через электронную регистратуру // Коммерсантъ : [сайт]. – URL: <https://www.kommersant.ru/doc/6000485> (дата обращения: 01.04.2025).
11. В Петербурге главу фирмы осудили условно за хищение 245 млн рублей на IT-госконтрактах // ТАСС : [сайт]. – URL: <https://tass.ru/proisshestviya/19054301> (дата обращения: 01.04.2025).
12. Айтишники оцифровали себе срок // Коммерсантъ : [сайт]. – URL: www.kommersant.ru/doc/7583590#:~:text=Басманный%20суд%20признал%20Александра%20Бибикова,%20половиной%20до%20семи%20лет (дата обращения: 01.04.2025).
13. Болгарское поле чудес. Как «криптокоролева» Ружа Игнатова обманула весь мир // Аргументы и факты : [сайт]. – URL: https://www.aif.ru/amp/money/mymoney/bolgarskoe_pole_chudes_kak_kriptokoroleva_ruzha_ignatova_obmanula_ves_mir (дата обращения: 01.04.2025).
14. Ontwikkelaar van medische software verdacht van milioenenzwendel // Computable : [сайт]. – URL: <http://computable.nl/2025/02/05/ontwikkelaar-van-medische-software-verdacht-van-milioenenzwendel/> (toegangsdatum: 01.04.2025).